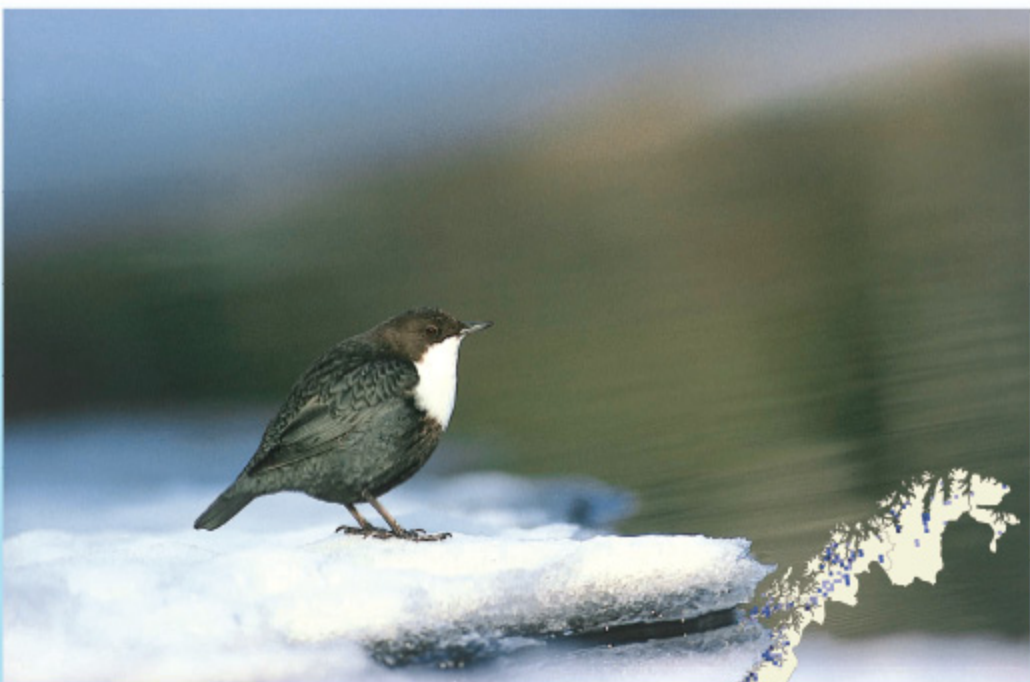

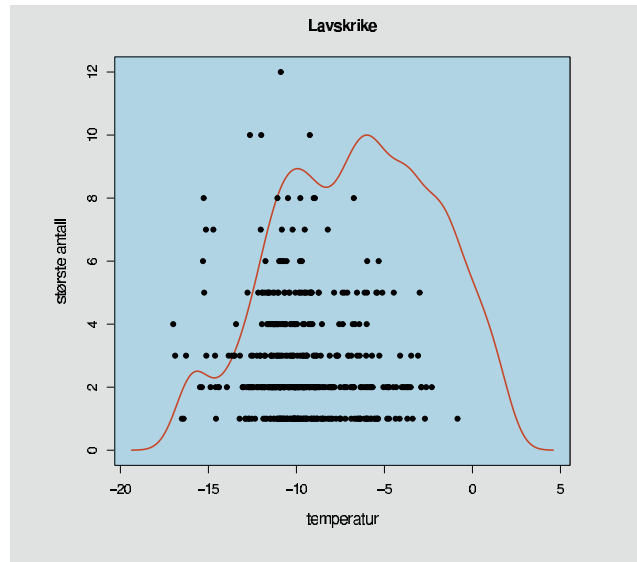
*Torkild Svorkmo-Lundberg • Vidar Bakken • Morten Helberg
Kjetil Mork • Jan Erik Røer • Solve Sæbo*

Norsk VinterfuglAtlas

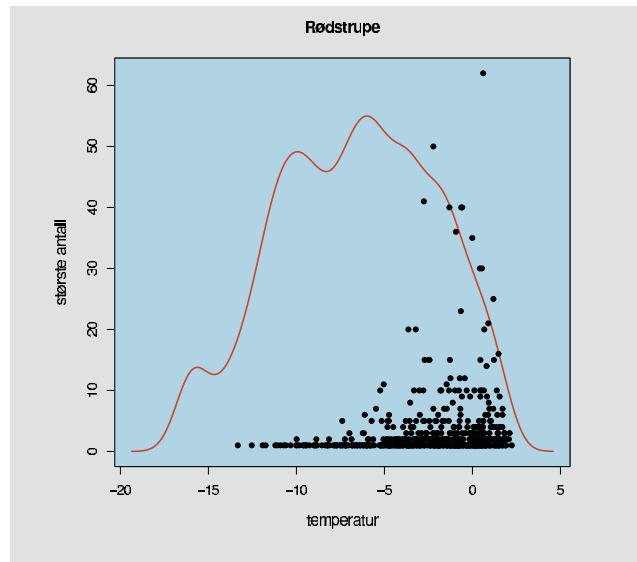
Fuglenes utbredelse, bestandsstørrelse og økologi vinterstid

THE ATLAS OF WINTERING BIRDS IN NORWAY

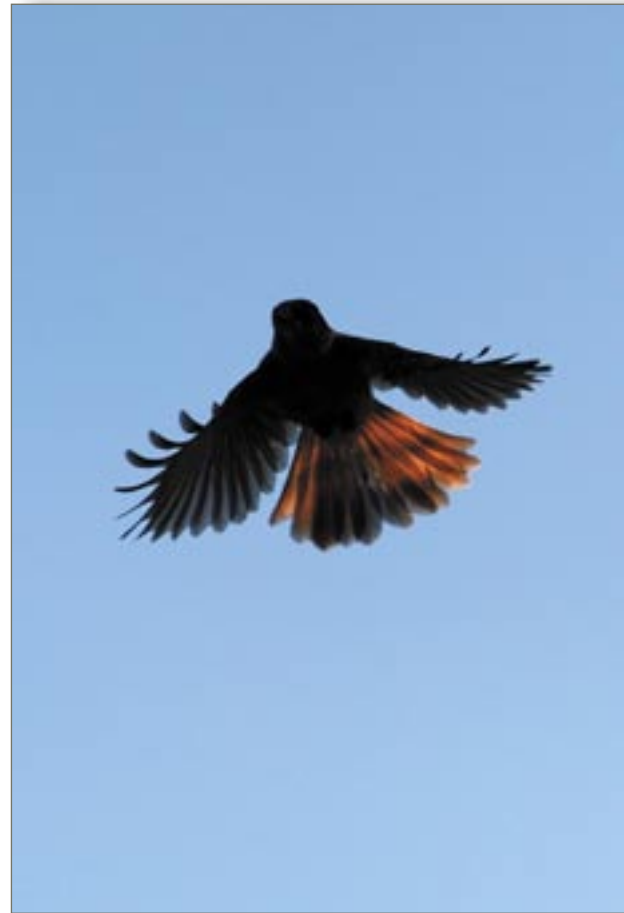

Figur 21. Maksimumsantall av lavskrike i forhold til laveste månedsmiddeltemperatur i kvadratmilrutene (ruter uten observasjoner er utelatt). Rød kurve angir temperaturfordelingen i rutene. Kilde: VinterAtlas-prosjektet.

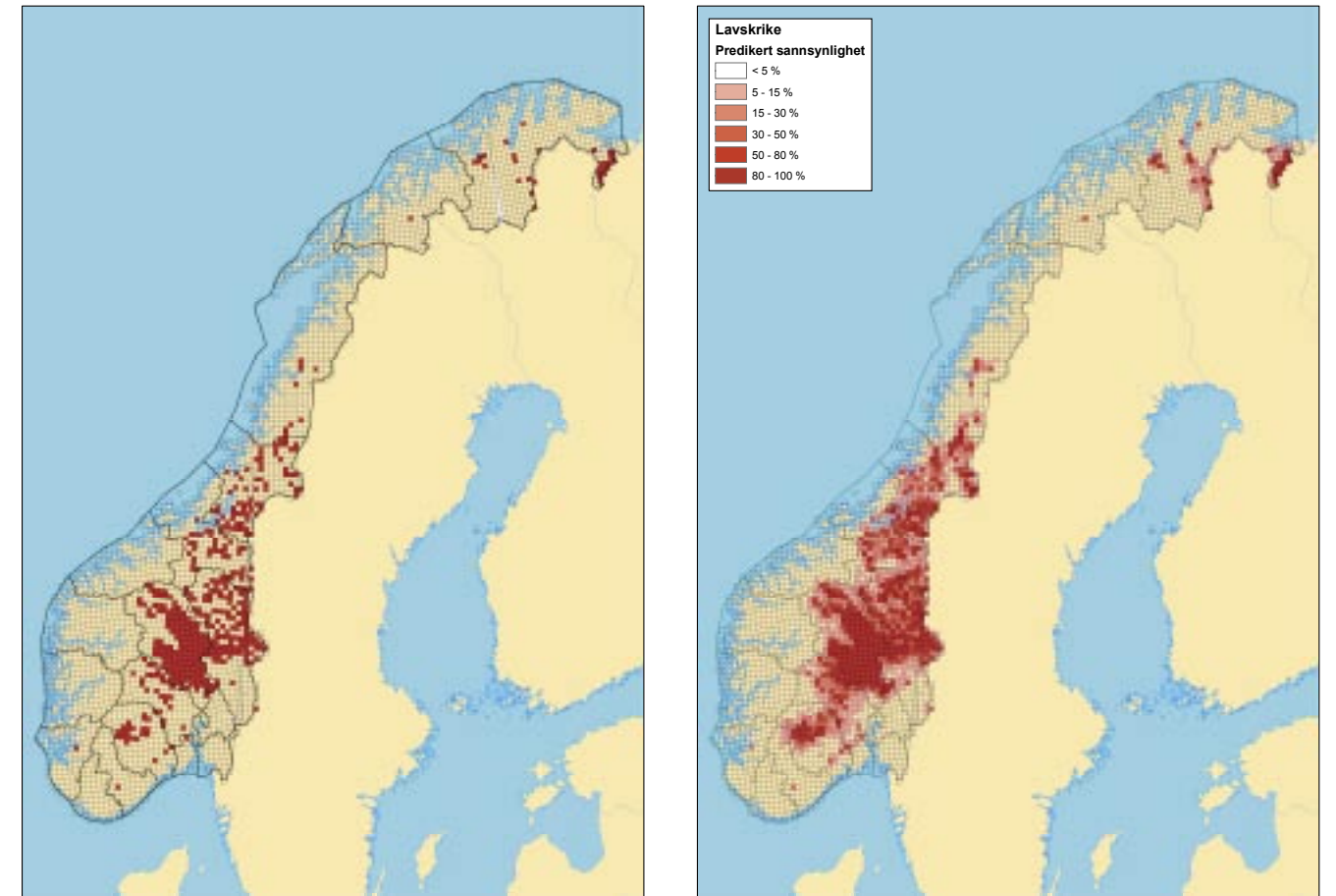
Figur 22. Maksimumsantall av rødstrupe i forhold til laveste månedsmiddeltemperatur i kvadratmilrutene (ruter uten observasjoner er utelatt). Rød kurve angir temperaturfordelingen i rutene. Kilde: VinterAtlas-prosjektet.

Lavsrikre *Perisoreus infaustus* © Paul Eric Aspholm

rådatafigurer. Ved en såkalt logistisk regresjonsmodell kan man anslå betydningen av ulike faktorer på forekomst av den enkelte art. De samme variablene som ble prøvd ut i modellen for artsantall, ble brukt i en analyse av lavskrikedataene. Modellen tar i betraktning at dersom lavskrike er observert i én rute, vil sannsynligheten øke for at den også finnes i naborutene. På denne måten smitter på sett og vis de observasjonene som er gjort over på tomme naboruter. Slike ruter uten observasjoner kan enten skyldes at arten ikke er observert, eller at ruta ikke er besøkt. I begge tilfeller kan en slik modell gi et anslag på sannsynligheten for forekomst. I tillegg vil de andre variablene i modellen bidra til å si noe om hvor sannsynlig det er å treffe på lavskrike i de enkelte rutene. En har også muligheten til å korrigere for feltinnsats.

Kartet i Figur 23 viser de anslag modellen gir for sannsynligheten for å observere lavskrike ved full dekningsgrad (over 10 timer). Jo mørkere farge, dess større sannsynlighet. Kartet antyder at lavskrika kan

Figur 23. Kartet til venstre viser ruter med påvist forekomst av lavskrike i VinterAtlasperioden. I kartet til høyre er sannsynligheten for observasjon av lavskrike under full dekningsrad (mer enn 10 timer) anslått for alle ruter ved en logistisk regresjonsmodell som beskrevet i teksten på side 28 og side 438. Kilde: VinterAtlasprosjektet.

påtreffes i de fleste skogområder i de indre deler av Østlandet og Midt-Norge. Selv om antall observasjoner i Buskerud er beskjedent, er mange av rutene i dette fylket oppjustert som følge av nærheten og likhet i natur til naboerområder med lavskrikeobservasjoner. Indre deler av Troms og indre/østre deler av Finnmarksvidda fremtrer mer markert som et område med lavskrikeforekomst i tillegg til Pasvik.

Artskartene gir et godt grunnlag til å sammenligne utbredelsen av vinterfuglene våre. Er det for eksempel slik at beslektede arter med like nisjer finnes i de samme områdene, eller vil konkurranse føre til at de opptrer i ulike ruter? Dersom vi studerer kartene for gråmåke og svartbak ser vi at disse to nærstående artene har temmelig lik utbredelse bortsett fra at gråmåken ser ut til å gå litt lenger inn i landet enn svartbaken.

Toppmeis og svartmeis er to andre eksempler på nært beslektede arter med stor likhet i utbredelse, selv om svartmeisen finnes noe lenger nord enn toppmeisen. I disse eksemplene kunne vi nok forvente at utbredelsen mellom artene var ganske lik. Like opplagt er det nok ikke at to så forskjellige arter som tyrkerdue og stillits har ganske lik utbredelse vinterstid i Norge. For å få et raskt overblikk over hvilke arter som har mest lik utbredelse i landet kan det være nyttig å foreta en såkalt clusteranalyse. Resultatet av en slik analyse er et dendrogram (Figur 24), der en clusteranalyse er kjørt på alle arter som er observert i minst 30 ruter i VinterAtlasperioden. Lengden på grenene i dendrogrammet sier noe om forskjellen mellom artene på én gren og artene på nabogrenen, og naboarter på samme gren er de med størst likhet i utbredelse.

Praktærfugl

Somateria spectabilis

King Eider

Praktærfuglen har en nordlig cirkumpolar utbredelse og hekker i de høyarktiske delene av Nord-Amerika og Russland, samt mer fåtallig på Grønland og Svalbard. Arten overvintrer i Beringhavet ved Kamtsjatka, Alaska og Aleutene, samt i Nord-Atlanteren utenfor kysten av Kolahalvøya, Norge, Island, Newfoundland og Sør-Grønland. Observasjoner fra Baltikum antyder at et enkelte praktærfugler, på samme måte som stellerender, kan trekke direkte over land mellom Kvitsjøen og Finskebukta.

Vinterutbredelse i Norge

VinterAtlaskartet viser at praktærfuglen er registrert i 268 ruter langs norskekysten. Hovedtyngden av bestanden overvintrer fra Lofoten og nordover, men arten påtreffes regelmessig sørover til Trøndelag. I Sør-Norge er det kun gjort spredte observasjoner langs kysten. Flere av disse gjelder enslige fugler som har overvintret på samme lokalitet i en årrekke. De største flokkene av praktærfugler ser ut til å overvintre på utsiden av de store øyene i Nordland, Troms og Finnmark. Deler av bestanden trekker også inn i fjorder og sund, men fuglene foretrekker å søke føde på relativt dypt vann. I Troms ankommer de fleste overvintrende praktærfuglene i slutten av november og forsvinner igjen i slutten av mars og begynnelsen av april. Store flokker på flere tusen individer kan sees utenfor kysten av Troms i april (Bustnes & Bianki 2000). Studier fra Varangerfjorden viser at antall praktærfugler øker jevnt fra slutten av november (<150 individer) gjennom hele vinteren til toppen nås i begynnelsen av mai (1030 individer). Dette kan tyde på at fugler fra et større område samles her før trekket videre mot hekkeområdene (Bustnes & Bianki 2000). Fra Bøkfjorden ved Kirkenes forsvinner de overvintrende praktærfuglene (120-345 individer) vanligvis i midten av april (egne upubliserte data).

Bestandsstørrelse og status

Totalt er det i prosjektperioden registrert drøyt 16 700 individer. Vinterbestanden i Europa er anslått til mellom 100 000 og 300 000 individer. Størstedelen av den europeiske bestanden oppholder seg i Barentshavet i vinterhalvåret, og det er estimert at mellom 70 000 og 100 000 individer overvintrer i Norge. I følge undersøkelser

© Morten Kjerfve

har vinterbestanden i Troms og Finnmark ikke endret seg nevneverdig de siste 15 årene (Bustnes & Bianki 2000). De fleste praktærfuglene i Europa hekker i et smalt belte (5-10 kilometer) langs kysten av Russland, fra Kaninhalvøya og østover. Praktærfuglen forekommer i liten grad sør for Polarsirkelen, men det er kjent at arten hekket på Tautra i Trondheimsfjorden i 1957, 1960 og 1961. Dessuten er det kjent et hekkefunn fra Åland i 1883 og sporadiske hekkefunn fra Kvitsjøen. Hekkebestanden i Europa har gått tilbake siden 1950-årene, men myteflokkene i Barentshavet synes ikke å ha blitt mindre. Den totale europeiske hekkebestanden er anslått til cirka 2500-5000 hekkende par. Svalbardbestanden er neppe større enn 500 par (Bustnes & Bianki 2000).

Vinterøkologi

Praktærfuglen lever nesten utelukkende av animalsk føde, hovedsakelig bunndyr som muslinger, krepsdyr og pigghuder. Om vinteren oppholder praktærfuglen seg kun i marint miljø, der den henter føde på forholdsvis dypt vann (20-40 meters dyp). Den påtreffes ofte flere kilometer fra land og kan også overvintre på åpent hav (Bustnes & Bianki 2000). Vinterflokkene består gjerne av begge kjønn og både unge og eldre fugler. Pardannelsen skjer hovedsakelig etter at fuglene har forlatt overvintringsområdet.

I Tromsø har man over flere år gjennomført omfattende studier av praktærfuglens vinterøkologi; habitatbruk, fødesøk og flokkadferd. Det viser seg blant annet at praktærfuglen søker næring på dypere vann enn ærfuglen. Den foretrekker også områder med andre bunnforhold og mindre tareskog. Kråkeboller er den viktigste næringskilden, og flokkstørrelsen varierer gjennom vinteren fra stor til liten, trolig på grunn av uttømming av næringsressursene (Bustnes & Bianki 2000).

Morten Günther

Praktærfugl

Somateria spectabilis

- 1 - 8
- 9 - 75
- 76 - 1075

Antall ruter: 268

Hekkeutbredelse Norsk fugleatlas 1994

- 0 ■ Konstatert hekking
- 0 ■ Sannsynlig hekking
- 0 ■ Mulig hekking

Antall ruter: 0

Dompap

Pyrrhula pyrrhula

Common Bullfinch

Dompapen har en transpalearktisk utbredelse som strekker seg fra De britiske øyer i vest, gjennom store deler av Europa og i et bredt belte gjennom Nord-Russland og Sibir til Kamtsjatka og Okhotskhavet i øst. Den europeiske populasjonen har sin sørgrense i Nord-Spania samt de sørlige deler av Italia og Balkan.

Vinterutbredelse i Norge

VinterAtlaskartet har 2100 plott av dompap fordelt på samtlige av landets fylker. Arten er påvist i drøye 60 % av rutene, og bare fem arter slår dette. Norsk fugleatlas har til sammenligning 1416 plott av dompap. Stort sett finner man dompap i de samme områdene hele året, men på grunn av næringsstreif varierer antall og oppholdssted med årstidene. Arten er i hekketiden vanligst i barskogene på Østlandet og i Trøndelag, og noe av det samme gjelder for vinterhalvåret. Imidlertid opptrer den også hyppig i blandingsskog, og kan til og med hekke i ren løvskog. Generelt foretrekkes innslag av løv nær hekkeområdet. I Troms er overvintring vanlig, med hyppige opptredener på fôringsplasser, men mange forflytter seg også sørover (Strann & Bakken 2004). Det høyeste registrerte antall i én rute vinterstid er 400 individer, på Jomfruland i Telemark. Sammenlignet med i hekkesesongen, da dompapen parvis fører en anonym tilværelse i fortrinnsvis barskog, er arten mye lettere å registrere i vinterhalvåret når den i småflokker oppsøker kulturlandskap og bebyggelse. Dompapen er selveste ”julefuglen”, og særlig hannen er lett gjenkjennelig og oppdagbar. Derfor er arten ofte registrert i ruter med bosetting, men under kortere feltøkter i mer avsides skogsruter er det vanskeligere å få den med. Det er derfor grunn til å tro at dompapen er innom en del flere ruter enn det som fremgår av kartet.

Bestandsstørrelse og status

Totalt er det registrert maksimalt 27 317 individer i VinterAtlasprosjektet. De fleste ruter med arten påvist har nok langt flere individer enn angitt. Den norske bestanden av dompap ble i Norsk fugleatlas løst anslått til mellom 100 000 og 500 000 par. Forholdet mellom bestanden i sommerhalvåret og vinterhalvåret er utilstrekkelig kjent. En god del individer kan forlate Norge på senhøsten. Imidlertid kan vi enkelte år se langt større invasjon

© Finn Jørgensen

av dompap som kanskje kan bestå av fugler østfra. Den europeiske bestanden er estimert til 3,2-15 millioner par, og vurderes generelt som stabil. Bestanden av dompap svinger fra år til år, ikke minst i takt med frøår på gran og bjørk. Men det er også notert nedganger og oppganger over lengre tidsrom. Granplanting på Vestlandet og i Nord-Norge har utvilsomt begunstiget arten. Finnmark har fått økt bestand gjennom de siste 10-20 år. I hvert fall på Østlandet og Sørlandet var det invasionsartet opptreden av dompap i 1993, et år med god frøsetting på gran og bjørk, med et stort antall hekkinger. Bestanden har tilsynelatende vært høy i flere år siden den gang. Det er under 100 år siden dompapen innvandret til Danmark, og omlag like lenge siden den spredte seg sørover som hekkefugl i Sverige.

Vinterøkologi

Dompapen streifer gjerne flokkvis på jakt etter vegetabilsk næring i vinterhalvåret. Er det føde nok, er den imidlertid standfugl. En del individer trekker til kontinentet i september-oktober, og vender tilbake i mars. En rekke typer frø og blomsterknopper tas. Undersøkelser har vist at frø av ask er viktig for dompapene på De britiske øyer. På fôringsplasser er den kjent for å sette til livs mye korn og solsikkefrø, og er ellers en flittig gjest i for eksempel syrinbusker. I enkelte år forsyner dompapen seg grådig av knopper i frukthager. For å bøte på slik skade foregår det en del avskyting. I en hage i Rogaland ble det vinteren 1983/84 skutt cirka 50 individer (Carlsson m.fl. 1988). Dompapen har gode forutsetninger for å klare vinteren, ikke minst takket være et ganske allsidig vegetabilsk kosthold. Finske undersøkelser har påvist at dompapen i sterk kulde kan grave seg ned i snøen for natten. Av ville fugler sendt til patologisk undersøkelse ved Veterinærinstituttet i perioden 1969-2000 utgjorde dompap over halvparten av påviste salmonellatilfeller. Salmonellose hos finkefugler synes å være knyttet til fôringsplasser (Refsum m.fl. 2002).

Roald Bengtson

